

DAFTAR PUSTAKA

Arsip

NA, Generale Intendance voor de Administratie van Oorlog, 2.13.04, 661 No. 14,

Officieren der Gezondheid KNIL.

NA, Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2.02.21.01, 863 No. 4707, *Inventaris van de Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal over de jaren*

1814-2016.

Majalah

De Huisvrouw in Indië, Batavia, November 1931

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Desember 1931

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Januari 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Februari 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Maret 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, April 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Mei 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Juli 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Agustus 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, September 1932

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Januari 1933

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Agustus 1933

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Desember 1933

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Januari 1934

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Februari 1934

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Maret 1934

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Mei 1934

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Juni 1934

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Agustus 1934

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Januari 1936

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Maret 1936

De Huisvrouw in Indië, Batavia, April 1936

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Juni 1936

De Huisvrouw in Indië, Batavia, November 1936

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Desember 1936

De Huisvrouw in Indië, Batavia, April 1937

De Huisvrouw in Indië, Batavia, November 1937

De Huisvrouw in Indië, Batavia, September 1939

De Huisvrouw in Indië, Batavia, Desember 1939

Maandblad van de Vereeniging van Huisvrouwen te Djocjakarta, Jogjakarta, Juni
1934

Maandblad van de Vereeniging van Huisvrouwen te Djocjakarta, Jogjakarta,
Agustus 1934

Surat Kabar

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 27 Juni 1931

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 1 Oktober 1931

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 4 April 1932

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 20 Juli 1933

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 10 Januari 1935

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 30 Agustus 1935

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 17 Mei 1938

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 20 Juli 1939

Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië, Semarang, 16 Agustus 1939

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 12 Maret 1931

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 1 Agustus 1931

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 10 Agustus 1931

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 18 September, 1931

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 24 Maret 1933

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 2 Oktober 1934

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 20 Februari 1935

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 22 Maret 1935

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 3 Februari 1936

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 8 Juni 1936

Bataviaasch nieuwsblad, Batavia, 29 Mei 1937

Deli courant, Medan, 17 Oktober 1931

Deli courant, Medan, 29 Februari 1932

Deli courant, Medan, 13 Juni 1934

De Indische courant, Surabaya, 22 Juni 1931

De Indische courant, Surabaya, 24 Juni 1931

De Indische courant, Surabaya, 19 Agustus 1931

De Indische courant, Surabaya, 21 Agustus 1931

De Indische courant, Surabaya, 11 September 1931

De Indische courant, Surabaya, 30 November 1931

De Indische courant, Surabaya, 5 Desember 1931

De Indische courant, Surabaya, 4 Oktober 1933

De Indische courant, Surabaya, 12 Januari 1934

De Indische courant, Surabaya, 2 Mei 1934

De Indische courant, Surabaya, 16 Oktober 1936

De Indische courant, Surabaya, 21 Maret 1939

De koerier, Bandung, 10 Desember 1931

De koerier, Bandung, 19 Mei 1932

De koerier, Bandung, 30 Desember 1933

De koerier, Bandung 17 Februari 1934

De locomotief, Semarang, 6 Maret 1918

De locomotief, Semarang, 18 Maret 1932

De locomotief, Semarang, 23 Maret 1932

De locomotief, Semarang, 1 April 1932

De locomotief, Semarang, 4 April 1932

De locomotief, Semarang, 23 Juni 1933

De locomotief, Semarang, 19 Maret 1934

De locomotief, Semarang, 13 April 1934

De locomotief, Semarang, 18 April 1934

De locomotief, Semarang, 21 Februari 1935

De locomotief, Semarang, 4 November 1935

De locomotief, Semarang, 14 Desember 1935

De locomotief, Semarang, 15 Januari 1936

De locomotief, Semarang, 28 Februari 1936

De locomotief, Semarang, 18 Mei 1938

De locomotief, Semarang, 19 Mei 1938

- De locomotief*, Semarang, 17 Oktober 1938
- De Preanger-bode*, Bandung, 29 April 1921
- De Sumatra post*, Medan, 5 Maret 1932
- De Sumatra post*, Medan, 16 Maret 1932
- De Sumatra post*, Medan, 23 Maret 1932
- De Sumatra post*, Medan, 7 Agustus 1933
- De Sumatra post*, Medan, 21 April 1934
- De Sumatra post*, Medan, 7 Maret 1936
- Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, 27 Juli 1931
- Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, 1 Agustus 1931
- Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 5 Agustus 1931
- Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, 10 Agustus 1931
- Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, 2 November 1931
- Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, 7 Maret 1933
- Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, Batavia, 26 Juni 1934
- Java-bode: nieuws, handels- en advertentieblad voor Nederlandsch-Indie*,
Batavia, 24 November 1874
- Soerabaijasch handelsblad*, Surabaya, 11 September 1931
- Soerabaijasch handelsblad*, Surabaya, 30 Desember 1932
- Soerabaijasch handelsblad*, Surabaya, 15 Desember 1933
- Soerabaijasch handelsblad*, Surabaya, 22 Februari 1934
- Soerabaijasch handelsblad*, Surabaya, 7 Maret 1934
- Soerabaijasch handelsblad*, Surabaya, 15 Agustus 1934

Buku, Artikel Jurnal, dan Karya Ilmiah Lainnya

- Argi Arafat. (November 2021). “Bangunan Pasar Tradisional Petojo Encek: Penerapan Sistem Teknologi Sebagai Bukti Perbaikan Kualitas Hidup dan Perubahan Lingkungan di Batavia Abad Ke-20 – 21”. *KALPATARU, Majalah Arkeologi Vol. 30 No. 2*, hlm. 113-126.
- Atep Kurnia. (2024). “Under Sundanese Eyes: Raden Ajoe Abdoerachman's journey to Europe”. *Wacana, Vol. 25, No. 2*.
- Blackburn, S. (2000). Political Relations Among Women in a Multi-Racial City Colonial Batavia in The Twentieth Century. Dalam K. Grijns, & P. J. Nas, *Jakarta-Batavia: Socio-cultural essays* (hlm. 175-198). Leiden: KITLV Press.
- Blusse, L. (1988). *Persekutuan Aneh: Pemukim Cina, Wanita Peranakan, dan Belanda di Batavia VOC*. Jakarta: Pustazet Perkasa.
- Boomgard, P. (2000). Surviving the Slump: Developments in Real Income During the Depression of the 1930s in Indonesia, Particularly Java. Dalam P. Boomgaard, & I. Brow, *Weathering The Storm: The Economies of Southeast Asia in the 1930s Depression* (hlm. 23-52). Pasir Panjang: Institute of Southeast Asian Studies.
- Bosma, U., & Raben, R. (2008). *Being "Dutch" in the Indies: A History of Creolisation and Empire, 1500-1920*. Singapura: NUS Press.
- Debra, H. Yatim (ed.). (1993). *Kembara Tiada Berakhir: Herawati Diah Berkisah*. Jakarta: Penerbit Yayasan Keluarga.
- Djoko Soekiman. (2014). *Kebudayaan Indis: Dari Zaman Kompeni sampai Revolusi*. Depok: Komunitas Bambu.
- Eckenhansen-Tetzner, T. (1936). De huisvrouwenvereeningen in Indië. Dalam M. v.-v. Schreven, & J. H.-v. Boomkamp, *Indisch Vrouwenjaarboek 1936*. Jogjakarta: Kolff-Buning.
- Fachri Albar. (2021). “Kemunculan Jago Betawi dan Perkembangan di Wilayah Tanah Abang Tahun 1880-1920”. *Mozaik Vol. 12, No. 1*, hlm. 28-38.
- Fadly Rahman. (2011). *Rijsttafel: Budaya Kuliner di Indonesia Masa Kolonial 1870-1942*. Jakarta: Gramedia.

- Formichi, C. (2022). "The modernity of tradition: Women and 'healthy progress' in late colonial Java and Sumatra". *Modern Asian Studies*, 56, hlm. 1983–2017.
- Frank, D. (1985). "Housewives, Socialist, and the Politics of Food: The 1917 New York Cost-of-Living Protest". *Feminist Studies*, Vol. 11, No. 2, hlm. 255-285.
- Gesler, A. M. (2017). "Warriors for Lower Prices: The New Orleans Housewives' League and the Consumer Cooperative Movement, 1913-1921". *The Journal of Southern History*, Volume LXXXIII, No. 3, hlm. 573-616.
- Gouda, F. (2007). *Dutch Culture Overseas: Praktik Kolonial di Hindia Belanda*. Jakarta: Serambi.
- Harper, I. H. (ed.). (1922). *The History of Woman Suffrage*. New York: National American Woman Suffrage Association.
- Hellwig, T. (2007). *Citra Kaum Perempuan di Hindia Belanda*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Hunt, K. (2010). "The Politics of Food and Women's Neighborhood Activism in First World War Britain". *International Labor and Working-Class History*, No. 77, hlm. 8-26.
- Ingelson, J. (2015). "Race, class and the deserving poor: Charities and the 1930s Depression in Java". *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 46, No. 2, hlm. 205-226.
- Kaplan, T. (1982). "Female Consciousness and Collective Action: The Case of Barcelona, 1910-1918". *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 7, hlm. 545-566.
- Koning, J., Nolten, M., Rodenburg, J., & Ratna Saptari. (2000). *Women and Households in Indonesia: Cultural Notions and Social Practices*. Richmond, Surrey: Curzon Press.
- Kuipers, M. (2017). "Makanlah Nasi! (Eat Rice!): Colonial Cuisine and Popular Imperialism in The Netherlands During the Twentieth Century". *Global Food History*, Vol. 3, No. 1, hlm. 4-23.
- Kuntowijoyo. (2013). *Pengantar Ilmu Sejarah*. Sleman, Yogyakarta: Penerbit Tiara Wacana.

- Lilawati Kurnia. (2011). "Pasar Baru: colonial space and contemporary hybridity". *Inter-Asia Cultural Studies, Vol. 12, No. 4*, hlm. 552-567.
- Litrupp, L. (2001). "Travelling in the Memoirs of Ibu S. K. Abdurachman". *IIAS Newsletter 24*.
- Locher-Scholten, E. (2000). *Women and the Colonial State: Essays on Gender and Modernity in the Netherlands Indies 1900-1942*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Luttikhuis, B. (2013). "Beyond race: constructions of 'Europeannes' in late colonial legal practice in the Dutch East Indies". *European Review of History: Revue europeenne d'histoire, Vol. 20, No. 4*, hlm. 539-558.
- Marx, J. D. (2000). "Women and Human Services Giving". *Social Work, Vol. 45, No. 1*.
- Mrazek, R. (1997). Kenecisan Indonesia: Politik Pakaian pada Akhir Masa Kolonial, 1893-1942. Dalam Henk Schulte Nordholt (ed.), *Outward Appearances: Trend, Identitas, Kepentingan*. Leiden: Koninklijk Instituut voor Taal-Land-en Volkenkunde.
- Niemeijer, H. E. (2022). The free Asian Christian community and poverty in pre-modern Batavia. Dalam P. J. Nas, *Jakarta Batavia: Socio-cultural essays*. BRILL.
- Nova Artika Desty Dyokta. (2013). "Jaarmarkt di Surabaya Masa Pemerintahan Hindia-Belanda". *AVATARA, Volume 1, No 2*,.
- Orleck, A. (1993). "We Are That Mythical Thing Called the Public: Militant Housewives during the Great Depression". *Feminist Studies, Spring, Vol. 19, No. 1*, 147-172.
- Paris, I. (2019). "Between efficiency and comfort: the organization of domestic work and space from home economics to scientific management, 1841–1913". *HISTORY AND TECHNOLOGY, Vol. 35, No. 1*.
- Raben, R. (2020). "Colonial shorthand and historical knowledge: Segregation and localisation in a Dutch colonial society". *Journal of Modern European History, Vol. 18, No. 2*, hlm. 177-193.

- Reni Nuryanti. (2020). Poetri Hindia: Perintis Pers Perempuan. Dalam Devi Kusumasturi P., *et. al.*, *Seabad Pers Perempuan: Bahasa Ibu, Bahasa Bangsa* (hlm. 33-36). Bantul: I:BOEKOE.
- Rhoma Dwi Aria Yuliantri & Hajar Nur Setyowati. (2020). Tonggak Awal: Pembibitan Jurnalis Perempuan. Dalam Devi Kusumasturi P., *et. al.*, *Seabad Pers Perempuan: Bahasa Ibu, Bahasa Bangsa* (hal. 6-25). Bantul: I:BOEKOE.
- Smart, J. (1986). "Feminist, Food and The Fair Price: The Cost of Living Demonstrations in Melbourne, August-September 1917". *Labour History* 50, hlm. 113-131.
- Taylor, J. G. (2004). *The Social World of Batavia: Europeans and Eurasians in Colonial Indonesia*. The University of Wisconsin Press.
- van der Chijs, J. (1885-1900). *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek 1602-1811*. Leiden: KIT Royal Tropical Institute (digital).
- van Dijk, K. (1997). Sarung, Jubah, dan Celana: Penampilan sebagai Sarana Pembedaan dan Diskriminasi. Dalam Henk Schulte Nordholt (*ed.*), *OUTWARD APPEARANCES: Trend, Identitas, Kepentingan* (hlm. 57-120). Leiden: Koninklijk Instituut voor Taal-Land-en Volkenkunde.
- Vickers, Adrian. (2013). *A History of Modern Indonesia*. New York: Cambridge University Press.
- Wahyudin Alim Sani. (2023). "Perkembangan Kotrapraja Meester Cornelis (Jatinegara) Tahun 1905-1935". *DIAKRONIK Vol. 17 No. 1*, hlm. 11-20.
- White, S. (2013). Rasuna Said: Lioness of the Indonesian Independence Movement. Dalam S. Blackburn, & H. Ting, *Women in Southeast Asian Nationalist Movements* (hlm. 98-123). Singapore: NUS Press.

Skripsi, Tesis, dan Disertasi

- Anggun Pramesti Cahyani. 2025. Pendidikan Formal Bagi Perempuan Bumiputera di Jawa Oleh Lembaga Swasta Eropa, 1900-an – 1940-an. *Skripsi*. Program Studi Sejarah, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.

- Ardela Iga Pratiwi. 2015. Pembantu Rumah Tangga dalam Keluarga Eropa di Jawa pada 1900-1942. *Skripsi*. Program Studi Sejarah, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.
- Bondan Kanumoyoso. 2011. Beyond the city wall: Society and economic development in the Ommelanden of Batavia, 1684-1740. *Disertasi*. Program Doktoral, Leiden University.
- Damstra, A. M. 2017. AT HOME IN THE TROPICS: Representations of the colonial home as a means of performing imperial power in the Dutch East Indies from 1880 to 1942. *Tesis*. Program MA, Cultural History of Modern Europe, Utrecht University.
- Ficky Fadhillah. 2025. Kerumahtangaan dan Kehidupan Domestik Perempuan Belanda di Hindia Belanda dalam Majalah De Huisvrouw in Indie Tahun 1934. *Skripsi*. Program Studi Belanda, Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya, Universitas Indonesia.
- Giri Luhung Pribadi. 2017. Elektrifikasi dan Penggunaan Energi Listrik Oleh Masyarakat Batavia 1897-1942. *Skripsi*. Program Studi Sejarah, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.
- Juliana Amaliawarman. 2023. Dari Pengakuan Hingga Pengasuhan: Eksistensi Nyai dan Anak-Anaknya Pada Kota-Kota di Jawa Akhir Abad ke-19 Sampai Awal Abad ke-20. *Skripsi*. Program Studi Sejarah, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.
- Muhammad Dede Saputra. 2023. Pergerakan Centraal Comité untuk Menolong Pengangguran di Batavia Pada Masa Depresi Ekonomi 1930-1938. *Skripsi*. Program Studi Sejarah dan Peradaban Islam, Fakultas Adab dan Humaniora, Universitas Negeri Syarif Hidayatullah.
- Mulia Widiyanti. 2009. Ide-ide tentang kemajuan perempuan dalam Majalah Doenia Kita (1937-1941). *Skripsi*. Program Studi Sejarah, Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya, Universitas Indonesia.
- Riska Widya Sari. 2021. Peranan Organisasi Istri Sedar Terhadap Pergerakan Kaum Perempuan Indonesia (1930-1942). *Skripsi*. Program Studi Pendidikan Sejarah, Fakultas Keguruan dan Ilmu Pendidikan, Universitas Negeri Sebelas Maret.

- Sproat, L. P. 2015. *Nurturing Transitions: Housewife Organization in (Colonial) Indo. Disertasi*. Program Doktor, Purdue University.
- Twarog, E. E. 2011. *Beyond the Strike Kitchen: Housewives and Domestic Politics, 1963-1973. Disertasi*. Program Doktor, University of Illinois Chicago.
- Venessa Theonia. 2025. *Mendisiplinkan Keintiman: Produksi Pengetahuan Mengenai Hubungan Romantis dan Pernikahan dalam Komunitas Tionghoa Peranakan 1930an-1940an di Jawa. Skripsi*. Program Studi Sejarah, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.

Pustaka Laman

- Atep, K. (2023, April 11). *Biografi Raden Ayu Sangkaningrat (1907-1944) #1: Putri Patih Sumedang, Cucu Bupati Bandung*.
<https://bandungbergerak.id/article/detail/15376/biografi-raden-ayu-sangkaningrat-1907-1944-1-putri-patih-sumedang-cucu-bupati-bandung>
Diakses pada 24 Oktober 2025.
- Atep, K. (2023, April 26). *Biografi Raden Ayu Sangkaningrat (1907-1944) #3: Meisjes-internaat Soemoer Bandoeng*.
<https://bandungbergerak.id/article/detail/15426/biografi-raden-ayu-sangkaningrat-1907-1944-3-meisjes-internaat-soemoer-bandoeng> Diakses pada 24 Oktober 2025.
- Atep, K. (2023, Mei 30). *Biografi Raden Ayu Sangkaningrat (1907-1944) #8: Menggagas Sekolah Asrama bagi Gadis Bangsawan di Binjai*.
<https://bandungbergerak.id/article/detail/15599/biografi-raden-ayu-sangkaningrat-1907-1944-8-menggagas-sekolah-asrama-bagi-gadis-bangsawan-di-binjai> Diakses pada 24 Oktober 2025.